

La Mare de Déu del bon tornar, els Sala i la descoberta d'Amèrica

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 28-07-2020

Una llegenda recollida a Arenys de Munt, que vincula la Mare de Déu del Bon Tornar de Can Sala de Dalt amb En Cristòfor Colom, aporta nova llum sobre la catalanitat de la primera gesta nàutica colombina i d'alguns catalans que l'acompanyaren i que la censura d'estat va esborrar de la Història

Fa uns anys, l'Agustí Barrera em va fer arribar el llibre d'En Carles Fonfria, En Marc Oller i d'En Josep Lluís Rodríguez, Les Fonts Naturals d'Arenys de Munt. A través d'una idea de l'Albert Pons, professor de llengua catalana de l'Institut "Els Tres Turons", els autors es van engrescar a fer un treball d'investigació sobre algun assumpte de tipus històric que, segons ells, mai no s'havia fet a Arenys de Munt. El resultat fou aquest llibret que aplega i descriu cinquanta fonts i les emplaça oportunament en un mapa perquè qui hi estigui interessat les pugui visitar.

Tanmateix, la transcendència del regal d'En Barrera no afectava la meua relació amb cap d'aquests brolladors naturals d'aigua, sinó amb la història de Catalunya i Amèrica. A la pàgina 50, s'hi troba la descripció i la història de la "Font de la Mare de Déu del Bon Tornar", dins de Can Sala. Pels autors, "la font resta tancada a tot aquell que vulgui gaudir de les seves aigües, ja que en temps de guerra l'ermita va ser profanada i la mare de Déu va desaparèixer per sempre més". Ara bé, el que és clau en el cas que m'ocupa és l'afirmació que fan tot seguit: "Una llegenda que corria pel poble assegura que els primers mariners que descobriren Amèrica abans d'emprendre el viatge varen anar a oferir tribut a la mare de Déu del Bon Tornar". Davant de la sorprenent revelació, vaig demanar a En Josep Lluís Rodríguez si podia assegurar que es tractava d'una llegenda ben viva i si podia fer un seguiment de la seva procedència. No només En Rodríguez m'ha confirmat que hi ha diverses persones a Arenys de Munt que, avui per avui, la coneixen i l'expliquen tal com ells l'esmentaven al llibre, sinó que fins i tot jo mateix l'he pogut matisar i ampliar. Així, N. S. (que vol preservar-se anònima) m'ha confirmat: "He sentit dir o he llegit que En Colom duia a la seva caravel·la la imatge de la Mare de Déu del Bon Tornar" i que "es deia que En Colom estava emparentat amb els Sala".

La dada, per més que ens pervingui a través d'una llegenda, l'hem de tenir en consideració, perquè, tal com relaten els

seus Goigs, aquesta marededéu era tinguda per "estrella del mar" i "nord i guia dels qui us amen"; per la qual cosa els navegants li demanaven que els concedís "bon tornar". Així mateix, com que era ben coneguda arreu, especialment, també segons els Goigs, pels mariners de Mataró, Blanes i Arenys, i que "aquí us pren per advocada/ tothom que se'n va a embarcar", hauria estat d'allò més normal que un membre de la família Sala se l'endugués amb ell i En Colom, en senyal de protecció per al viatge que estaven a punt d'emprendre i, molt especialment, per a la seva tornada.

Goigs de la Mare de Déu del Bon Tornar

Sembla que al 1834, data de la seva edició a la impremta barcelonina dels Germans Torras, aquesta marededéu encara era advocada per tothom que continuava anant al Nou Món, car un verset ens diu que

"Cuant a la America van
los marits deixan[t] sas casas,
las mullers desamparadas
ab sos fills joh Reyna gran!
aqui os venen suplicant
ajuda per los del mar".

No sabem de quan daten exactament els Goigs, ni si quan es van estampar al 1834 ja eren coneguts o cantats per una part dels arenyencs en una data o festa assenyalada. Però tot em fa pensar que han de ser prou anteriors perquè un altre verset, fent referència als mariners que viatjaven al Nou Món, ens fa saber que

"Cuant ells tornan de viatge
plens de riquesa y argént,
venen a dar compliment
als vots que á vostra imatge
vos feu tot lo seu llinatge
lo dia que van marxar".

Com si els Goigs ens diguessin que els catalans anaven a Amèrica des de temps molt reculats ja a cercar-hi riqueses i en tornaven carregats d'argent. Si bé el fet de la descoberta catalana d'Amèrica és quelcom, per mi, totalment inqüestionable ?malgrat l'esforç secular dels censors que l'han desvirtuat amb una clara intencionalitat política?, el que no és tan clar és el nom de molts dels homes que hi van participar. La llegenda, doncs, s'emmarca en el camp d'una història perduda, però que ha deixat prou traces perquè la puguem refer. La de la Mare de Déu del Bon Tornar és, per la seva novetat, d'una importància incommensurable. I la relació, tant de la font, com de la imatge de la Verge o d'En Colom amb els Sala, s'hauria d'estudiar molt detalladament. Sobretot si tenim en compte que a començaments del segle XVI, quan s'inicien les obres de la nova església de Sant Martí, una de les famílies que la impulsen i la gestionen és la dels Sala; que aquests Sala són dels pocs que fan grans aportacions econòmiques amb moneda d'or l'any 1538, segons es desprèn d'una lectura acurada del Llibre de Clavaria, que era el llibre on es recollien els pagaments de la construcció de la nova església de Sant Martí. Per exemple, a l'any 1539, tant En Miquel Sala com el seu germà Bernat Sala i el fill d'aquest Joan Sala (clavari diputat), com un Bartomeu Sala, prevere, gestionen les obres del temple i hi fan grans aportacions de diners. A més a més també sabem que hi ha un Pere de Sala embarcat en el segon viatge colombí del 1493. Com que aquest viatge va ser preparat íntegrament a Barcelona, durant el decurs de les Corts Generals d'aquell mateix any, amb la presència, fins i tot, dels mateixos monarques, és fàcil pensar que entre els catalans que s'hi embarcarien bé n'hi podria haver d'Arenys. Més endavant, encara, trobem un Joan de Sala al Nou Món, capitanejant-hi soldats, i no puc tampoc menysytenir que un Cristòfor de Salas apareix esmentat al testament d'En Ferran Colom, el fill petit del gran Almirall, atorgat el 3 de juliol del 1539.

Can Sala de Dalt, a Arenys de Munt (ca.wikipedia.org)

La història de la procedència de l'or que serveix per contractar els artistes que treballaran a l'església de Sant Martí i a totes les obres d'arreu de Catalunya a la primera meitat del XVI, encara està per fer. Com també està per treballar la relació dels mecenes amb els descobridors i conqueridors d'Amèrica. Pel que fa a això, puc avançar que En Martí Dies de Liatzasolo ?un dels mestres del retaule major de Sant Martí?, té contractes d'obres, fora d'Arenys, amb els Zúnyiga, els Oms, els Cardona o els Requesens, tots ells vinculats directament o indirecta amb Amèrica.

La llegenda, doncs, de la Mare de Déu del Bon Tornar, a més de desvetllar la consciència històrica dels arenyencs, pot ajudar-nos de nou, encara, a tots plegats a "bon tornar": a bon tornar a la llum del passat i a fer que aquest passat

?sempre que no es desvirtuï ni es manipuli? sigui un guia immillorable per a la història del nostre lliure esdevenir.

Jordi Bilbeny